

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ТРЕНЕРІВ ІЗ ПЛАВАННЯ

У статті розглядаються питання, пов'язані з визначенням сутності поняття «професійна компетентність майбутнього тренера з плавання» та його структурних компонентів. Проаналізовано критерії та показники професійної компетентності майбутнього тренера з плавання.

Ключові слова: професійна компетентність майбутнього тренера з плавання, критерії і показники сформованості професійної компетентності майбутнього тренера з плавання.

В статье рассмотрены вопросы, связанные с определением понятия «профессиональная компетентность будущего тренера по плаванию» и его структурных компонентов. Проанализированы критерии и показатели сформированности профессиональной компетентности будущего тренера по плаванию.

Ключевые слова: профессиональная компетентность будущего тренера по плаванию, критерии и показатели сформированности профессиональной компетентности будущего тренера по плаванию.

The article examines the questions connected with the definition of «professional competence of future swimming trainer» and structural components of this definition. There are considered and characterized the criteria and indicators of future swimming trainer professional competence forming.

Key words: professional competence of future swimming trainer, criteria and indicators of future swimming trainer professional competence forming.

Аналіз світових тенденцій у галузі професійно-педагогічної освіти засвідчує зростання вимог до педагогічного професіоналізму педагога (тренера). Згідно з новою освітньою парадигмою фахівець у галузі фізичної культури та спорту повинен бути професійно компетентним, тобто володіти фундаментальними знаннями, професійними вміннями і навичками діяльності зі свого профілю, досвідом творчої, дослідницької та соціально-оціночної діяльності.

Постановка проблеми і її зв'язок із науковими завданнями. Розв'язання проблеми формування професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання пов'язане з необхідністю подолання суперечностей між:

– необхідністю участі у змаганнях олімпійського та світового рівнів висококваліфікованих спортсменів та наявністю фахівців, здатних здійснити відповідну підготовку;

– високими вимогами до психолого-педагогічної підготовки фахівців із фізичного виховання та спорту, зокрема тренерів, та відсутністю спеціально розробленої технології формування їх професійної компетентності;

– необхідністю формування професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання та нерозробленістю теоретичних, методичних засад і педагогічних умов її формування у процесі фахової підготовки у ВНЗ.

Зазначені вище суперечності дозволяють сформулювати проблему, яка полягає у необхідності визначення сутності професійної компетентності тренера з плавання та критеріїв і показників її сформованості, що дозволить здійснювати діагностику та ефективне формування означеної категорії у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. У психолого-педагогічній літературі проблема професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури (тренерів) має багатоаспектне теоретико-методологічне висвітлення. Концептуальні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту висвітлено в багатьох працях вітчизняних (О. Демінський, В. Завацький, Е. Ільчовський, Б. Кузьмінський, Л. Сущенко, Л. Титаренко, Б. Шиян) та російських дослідників (Г. Бабушкін, В. Байдак, А. Барабанов, І. Головін, Н. Єфремова, І. Зимня, В. Корецький, В. Раєвський, В. Серіков). Ряд робіт присвячені формуванню професійної компетентності педагогів-тренерів із різних видів спорту: вільної боротьби (М. Нікіфоров), спортивної аеробіки (Н. Гуціна, Т. Лисицька), боксу (П. Лужин, С. Топоров) та ін.

У ході вирішення завдань дослідження особливий інтерес становлять праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені питанням удосконалення професійної підготовки фахівців зі сфери фізичної культури і спорту (В. Бальсевич, Л. Волков, Г. Горбунов, О. Демінський, С. Дмитренко, Є. Іл'їн, Ю. Железняк, Р. Карпюк, В. Корецький, Т. Круцевич, Б. Кузьмінський, Э. Майнберг, Л. Матвеев, Ю. Ніколаєв, Т. Ротерс, Л. Сущенко, Ж. Холодов, Б. Шиян та ін.). Разом із тим, проведений теоретичний аналіз наукових досліджень свідчить про те, що проблема формування професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання та визначення критеріїв і показників її сформованості до теперішнього часу не знайшла достатнього обґрунтування.

Метою статті є визначення і характеристика критеріїв і показників сформованості професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання.

Аналіз підходів різних учених (О. Долгова, Є. Коргаполов, Н. Косміна, Б. Кузьмінський, А. Якімов) до розуміння поняття «професійна компетентність» та специфіка фізичної культури як науки і навчального предмета дозволяють дійти висновку, що професійна компетентність майбутнього тренера з плавання включає, на нашу думку, знання, уміння,

навички та оволодіння способами і прийомами їх реалізації в професійній діяльності й спілкуванні.

Ми вважаємо, що професійна компетентність майбутнього тренера з плавання в даний час набуває нового тлумачення. Дану категорію ми розуміємо як інтегральну характеристику особистості майбутнього фахівця, що поєднує рівень необхідних знань, умінь, навичок, здібностей, професійно важливих якостей для ефективного виконання професійної діяльності, які забезпечують самореалізацію та самовдосконалення особистості педагога-тренера в процесі професійної діяльності.

Це визначення дозволяє виділити в структурі професійної компетентності майбутнього тренера з плавання наступні компоненти: професійно-когнітивний (загальнопрофесійні, загальнопедагогічні та загальнопсихологічні компетенції); професійно-діяльнісний (фізкультурно-спортивні та спеціальні компетенції); професійно-особистісний (особистісна (загальні та спеціальні здібності, професійно важливі якості), мотиваційна та комунікативна компетенції), кожному з яких відповідають певні компетенції.

При визначенні компетенцій педагогічної діяльності тренера ми враховували результати досліджень у цій галузі багатьох учених (В. Введенський, О. Долгова, Н. Кузьміна, Б. Кузьмінський, І. Зимня, Л. Макаренко та ін.), а також функції спортивних педагогів (учителів фізичної культури і тренерів).

Особливої актуальності при цьому набуває питання щодо визначення науково обґрунтованих критеріїв оцінки рівня сформованості професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання, що є достатньо складним, оскільки важко піддається кількісним вимірюванням.

Критерієм вважається ознака, на підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація будь-якого явища, процесу, діяльності. Без формулювання критеріїв робота з формування професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання вже на самому початку виявляється невизначеною: невідомо, за якими ознаками можна судити про вибір найкращого в даних умовах варіанта формування професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання [1, с. 404].

Необхідно зазначити, що проведене нами опитування 312 незалежних експертів (викладачі, студенти Харківської державної академії фізичної культури) свідчить, що найбільш значущими критеріями і показниками сформованості професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання вони вважають наступні: рівень теоретичної підготовки студентів – 74,5% опитуваних; розвинені практичні навички професійної діяльності – 71,4%; активно-позитивне емоційне ставлення студентів до професійної діяльності – 61,5%; сформованість педагогічних здібностей і професійно важливих якостей – 60,7% респондентів.

Проведений теоретичний аналіз досліджень із проблеми формування професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання, врахування вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики та результатів опитування незалежних

експертів дозволили виділити наступні критерії та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання.

Когнітивний критерій – виявляється в системності знань, здатності до тематичного узагальнення інформації, її аналізу, відтворення системи понять відповідної галузі науки для рішення конкретних професійних завдань (навчально-теоретичних, навчально-практичних); передбачає інтегрованість знань, здатність відтворювати, узагальнювати і застосовувати отримані при вивченні різних навчальних предметів знання і вміння для розв'язання конкретних професійних задач (навчально-теоретичних, навчально-практичних) та усвідомлення і практична орієнтованість знань, розуміння сфери застосування інформації, здатність накопичувати і виділяти знання, необхідні для рішення конкретних професійних завдань (навчально-теоретичних, навчально-практичних).

Показники когнітивного критерію виявляються у певному рівні знань у галузях:

- дидактики (знання принципів і закономірностей навчання, основних засобів, методів і форм організації навчання, уміння співвідносити дидактичні цілі із засобами і методами навчання, знання основних педагогічних підходів, методик і технологій навчання, уміння реалізувати їх у педагогічній діяльності);

- теорії виховання (знання закономірностей, принципів і видів виховання, засобів і методів; уміння ставити виховні завдання, вибирати адекватні засоби і методи їх рішення, знання методик і технологій виховання, уміння реалізувати їх у педагогічній діяльності);

- загальної і педагогічної психології (знання закономірностей розвитку особистості; уміння обирати методи психологічного впливу на учнів, адекватні характеру педагогічної ситуації; знання в галузі психології розвитку; фізіології людини; знання і вміння у питаннях мотивації навчальної діяльності, саморозвитку учнів, у галузі психології спілкування);

- теорії і методики фізичного виховання, спортивного тренування, педагогіки і психології фізичної культури і спорту (володіння понятійним апаратом фізичної культури і спорту; уміння застосовувати обрані пізнавальні підходи і методи при вивченні предметної галузі; знання провідних напрямів сучасної фізкультурно-спортивної діяльності, здатність виявляти їх взаємозв'язки, визначати необхідні для їх ефективного здійснення знання і вміння; усвідомлення загальних цілей і завдань професійної діяльності фахівця в галузі фізичної культури і спорту, специфічних засобів і методів їх рішення, цілей і завдань, способів професійного саморозвитку; знання медико-біологічних основ фізкультурно-спортивної діяльності, володіння основами фізичної реабілітації і надання першої медичної допомоги);

- теорії та методики спортивного плавання (володіння знаннями про місце і значення плавання в загальній системі фізичного виховання; системою сучасних наукових знань про закономірності процесу навчання і тренування в плаванні; формах і методах організації і управління багаторічної підготовки

юних плавців; формування у них професійно-педагогічних навичок і вмінь, що дозволяють вирішувати виховні і навчально-тренувальні завдання в різних ланках фізкультурного руху; організовувати і керувати спортивною і масовою роботою з плавання; знання методики навчання плаванню; принципів, форм і методів навчання плаванню; навчальних вправ, що дозволяють підвищити ефективність спортивного тренування з плавання).

Особистісний критерій – включає педагогічні здібності (дидактичні, академічні, перцептивні, організаційні, комунікативні, прогностичні, рефлексивні, предметно-практичні та ін.), професійно важливі якості (моральні, комунікативні, когнітивні, емоційно-вольові, індивідуально-типологічні, особистісно-характерологічні), особливості професійної мотивації (наявність цілей, прагнень, установок, інтересу, мотивів професійної діяльності тренера, активно-позитивне емоційне ставлення до професійної діяльності тренера).

Показники особистісного критерію виявляються у певному рівні розвитку:

– професійно важливих якостей: моральних (віра в сили і можливості дітей, дотримання педагогічної етики, ввічливість, тактовність, відкритість, правдивість, справедливість, чесність, уважність); комунікативних (емпатія; знання, уміння, навички і способи здійснення спілкування і взаємодії з вихованцями; уміння встановлювати психологічний контакт, долати бар'єри спілкування; толерантність, вербальна активність, володіння технікою педагогічного спілкування); когнітивних (осмисленість сприйняття, об'єм та оперативність пам'яті, гнучкість, аналітичність, креативність мислення, розвинута увага, стійкість уваги, спостережливість, культура мовлення); емоційно-вольових (готовність до прийняття рішень, емоційна стійкість, позитивна спрямованість на педагогічну діяльність, упевненість в собі, самовладання, сміливість, терплячість, вимогливість, саморегуляція, самоконтроль, стресостійкість); індивідуально-типологічних (сила, витривалість, активність, стійкість); особистісно-характерологічних та рефлексивних (наполегливість, дисциплінованість, відповідальність, цілеспрямованість, скромність, самостійність, самокритичність, адекватна самооцінка, здатність до самовиховання до самовдосконалення);

– професійно-педагогічних здібностей: дидактичних (здібності передавати учням навчальний матеріал у доступній для них формі, викладати матеріал або проблему ясно і зрозуміло, стимулювати інтерес до предмета, розвивати в учнів активну самостійну позицію); академічних (здібності до фізкультурно-спортивної діяльності); перцептивних (здатність проникати у внутрішній світ вихованця, психологічна спостережливість, пов'язана з розумінням особистості учня і його тимчасових психічних станів); мовних (здатність зрозуміло і чітко висловлювати свої думки; передавати відчуття за допомогою мови, а також міміки і пантоміміки); організаторських (по-перше, здатність організовувати учнівський колектив, згуртовувати його, надихати на вирішення важливих завдань; по-друге, здатність правильно організовувати свою роботу); авторитарних (здатність безпосереднього емоційно-вольового впливу на учнів і уміння на цій основі досягати авторитету); комунікативних

(здібність до спілкування з дітьми, вміння знайти правильний підхід до учнів, встановити з ними доцільні, з педагогічної точки зору, взаємини, наявність педагогічного такту); прогностичних (спеціальна здатність, що виражається в передбаченні наслідків своїх дій, у виховному проектуванні особистості дітей, пов'язаного з уявленням про спортивну перспективу, в умінні прогнозувати розвиток тих або інших якостей вихованця);

– професійної мотивації (наявність цілей, прагнень, установок, інтересу, мотивів професійної діяльності), яка включає зовнішні по відношенню до спортивної діяльності мотиви самоствердження; відносно внутрішні мотиви (інтерес до плавання як виду спортивної діяльності і любов до дітей), внутрішні (результативні і процесуальні) мотиви і мотиви особистісної самореалізації (безпосереднє прагнення реалізувати себе у професійній діяльності), а також ступінь ініціативності, активності і зацікавленості при вирішенні навчально-теоретичних, навчально-практичних та професійних завдань.

Діяльнісно-операційний критерій – передбачає сформованість у студентів як майбутніх тренерів із плавання вмінь і навичок професійної діяльності, певного рівня фізичної і технічної підготовленості; проявляється у здатності ефективно вирішувати професійні завдання, в оригінальності та самостійності прийнятих рішень (навчально-теоретичних, навчально-практичних).

Показники діяльнісно-операційного критерію виявляються у реалізації функцій та певному рівні розвитку вмінь і навичок професійної діяльності:

– аналітичних (уміння аналізувати педагогічні явища, тобто розчленовувати їх на складові елементи (умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми прояву тощо); осмислювати роль кожного елемента у структурі цілого і у взаємодії з іншими; знаходити в педагогічній теорії положення, висновки, закономірності, що відповідають логіці даного явища; правильно діагностувати педагогічне явище; формулювати стрижневе педагогічне завдання (проблему); знаходити способи її оптимального вирішення);

– прогностичних (уміння управляти педагогічним процесом, ставити педагогічні цілі і завдання, здійснювати відбір способів досягнення цілей, завдань; передбачати результат, можливі відхилення і небажані явища на шляху його досягнення; уміння визначати етапи педагогічного процесу та ін.);

– проєктивних (вміння забезпечувати конкретизацію цілей навчання та виховання і поетапну їх реалізацію, переводити цілі і зміст освіти та виховання у конкретні педагогічні завдання; вміння планувати зміст і обирати види діяльності учасників педагогічного процесу з урахуванням їх потреб та інтересів, можливостей матеріальної бази, власного досвіду і особистісно-ділових якостей; обирати прийоми стимулювання активності учнів та ін.);

– рефлексивних (уміння здійснювати контрольну-оцінну діяльність, спрямовану на себе, на осмислення і аналіз власних дій, визначати причини успіхів і невдач, помилок і труднощів у процесі реалізації поставлених завдань навчання і виховання);

– організаторсько-комунікативних (уміння привертати увагу учнів і розвиток у них стійких інтересів до навчання, занять спортом, формування

відповідної мотивації, активного, самостійного і творчого ставлення до фізкультури і спорту; уміння і навички роботи з методичними матеріалами, доступно викладати навчальний матеріал із урахуванням специфіки предмета, рівня підготовленості учнів, їх життєвого досвіду і віку; логічно правильно будувати процес передачі навчальної інформації, використовуючи різні методи інтерактивного навчання, оперативно змінювати (у випадку необхідності) логіку і спосіб викладу матеріалу; володіння уміннями і навичками педагогічного спілкування та педагогічної техніки;

– предметно-практичних (уміння аналізувати педагогічні ситуації, визначати причини їх виникнення і способи рішення; уміння керувати педагогічними процесами (вихованням і самовихованням, навчанням і самонавчанням, розвитком і саморозвитком); навички використання в педагогічній діяльності сучасних методів фізичного виховання/спортивного тренування; володіння теорією та методикою спортивного плавання; володіння техніками спортивного плавання; володіння методикою навчання плаванню; рівень власної фізичної підготовленості та ін.

Висновок. Таким чином, використання вказаної сукупності показників дозволить комплексно оцінити сформованість професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання у всьому її змістовному різноманітті як у кількісному, так і в якісному відношенні.

Перспективним напрямком подальшого дослідження є розробка і застосування моделі формування професійної компетентності майбутніх тренерів із плавання у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Российская педагогическая энциклопедия / под ред. В. П. Мануйлова. – М. : Большая российская энциклопедия, 1993. – 1376 с.

Дата надходження до редакції: 17.12.2012 р.